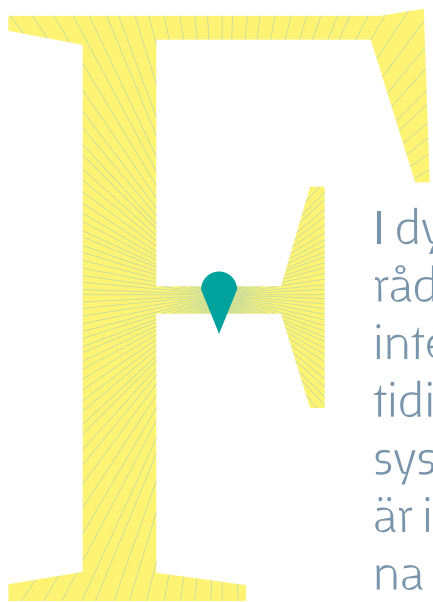

Läsning 2.0

Erbjuds elever med läs- och skrivsvårigheter verkligen den hjälp de behöver för att lockas in i läsningen?

Av Staffan Eng
Illustration Malin Koort

I dyslexifrågan råder fortfarande inte enighet, men tidigare och mer systematisk hjälp är insatser forskarna kan enas om.

RÅN OCH MED den 1 juli blir skolorna skyldiga att kartlägga elevernas språkliga förmågor redan från förskoleklassen. Det kommer också att ställas högre krav på utredningar, insatser och uppföljningar för barn som inte når upp till kunskapskraven i de lägre årskurserna.

De nya reglerna är en del av den så kallade läsa-skriva-räkna-garantin, som ska se till att barn med svårigheter får rätt hjälp i tid. Flera rapporter från Skolverket och Skolin-spektionen visar nämligen att stödet ofta brister och sätts in för sent. Samtidigt vittnar 2015 års PISA-undersökning om att nästan var femte svensk 15-åring saknar grundläggande läskunskaper.

– I Sverige har vi segat så att huvuddelen av insatserna sker först under högstadietiden. Då är de mycket mer energikrävande och ger sannolikt sämre utdelning, säger Mats Myrberg, som är professor emeritus i specialpedagogik vid KTH. I sin kunskapsöversikt om

dyslexi för Vetenskapsrådet från år 2007 redogjorde han för flera studier som visar att tidiga insatser – gärna redan i förskolan – gynnar barnens läs- och skrivutveckling. De barn som inte får hjälp kommer däremot att läsa mindre och få ett mindre ordförråd, vilket gör att gapet mot de andra eleverna bara växer.

EN AV DE mest kända interventionsstudierna gjordes på 1990-talet av den amerikanska psykologen Frank Vellutino, som följde nära 200

”För ett eller två barn på hundra hjälper inte ens den bästa pedagogiken”

barn från förskoleklassen till fyran. Med ett träningsprogram lyckades han reducera andelen elever med bestående läs- och skrivsvårigheter från förväntade 9 till 1,5 procent.

– Det är ungefär vad man kan förvänta sig i Sverige också. Det finns ett eller två barn på hundra där inte ens den bästa pedagogiken hjälper, säger Mats Myrberg.

EXAKT HUR UNDERVISNINGEN

ska gå till är däremot svårare att säga. År 2014 gick Statens beredning för medicinsk utvärdering igenom 17 000 internationella artiklar för att ta reda på vilka undervisningsmetoder som har en dokumenterad effekt på dyslexi. Svenska dyslexiföreningens ordförande, Christina Hellman, lektor i lingvistik vid Stockholms universitet, var med i den

Mats Myrberg, professor emeritus KTH

expertgrupp som gjorde översikten. – Den enda metoden som gav utslag var en systematisk träning av sambandet mellan språkljud och bokstäver, där man arbetar från grunden och bygger större enheter, säger

hon. De andra metoderna var så otillräckligt utvärderade att det inte gick att ta ställning till dem. Därför menar hon att det behövs fler svenska studier som långsiktigt utvärderar olika metoder. De interventionsstudier som har gjorts av Ulrika Wolff vid Göteborgs universitet och Linda Fälth vid Linnéuniversitetet tyder i alla fall på att det krävs en bred träning som omfattar både ljudförståelse, lästeknik och ordförråd. Men

Läsa-skriva-räkna-garantin

De nya bestämmelserna i skollagen, som införs den 1 juli 2019, innebär att elever från förskoleklassen till trean som inte klarar kunskapskraven måste genomgå en särskild bedömning och vid behov få stödinsatser.

Insatserna ska följas upp och ske i samråd med specialpedagoger, och resultatet ska meddelas till mottagande lärare. Nytt är också att materialen Hitta språket och Hitta matematiken ska användas för att testa barnens språkliga och matematiska förmågor redan i förskoleklassen.

Huvudmännen ansvarar för att det finns tillräckliga resurser för att genomföra garantin.

Samtidigt har Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten fått i uppdrag att ge skolorna fortbildning och stöd.

Christina Hellman skulle också vilja se en förstärkt och mer verksamhetsorienterad undervisning om läs- och skrivinläring – inklusive hinder för inläringen – på lärarutbildningarna, samt en kontinuerlig fortbildningsinsats för lärare inom området specialpedagogik. I dag är hennes intryck att kunskapen på skolorna är väldigt ojämn.

– Skolverket ger inte någon vägledning om vad anpassningar inom klassrummets ram innebär. Det är problematiskt att man lämnar över till lärarna själva att tolka direktiven i skollagen, säger Christina Hellman.

MATS MYRBERG håller med om att den svenska lärarutbildningen ger alldeles för dålig kunskap om läs- och skrivpedagogik, och så har det varit ända sedan 1990-talet.

– Fler undervisningstimmar och mer handledd praktik är

en grundbult för en läs- och skrivgaranti, säger han.

VAD ÄR DET då som lärarna behöver kunna? En grundläggande insikt är enligt Mats Myrberg att barnens fonologiska medvetenhet – det vill säga förmågan att uppfatta språkljud – påverkar deras läs- och skrivutveckling. Den förmågan kan tränas upp, men träningen ger bara god effekt fram till nio- eller tioårsåldern.

Det är också viktigt att förstå hur talspråket förhåller sig till skriftspråket, menar han. Många lärare är till exempel omedvetna om att svensk stavning inte bara tar hänsyn till hur orden låter, utan också vilka betydelsedelar som de är uppbyggda av. Det är därför som ”högt” stavas med g som i ”hög”, trots att vi egentligen säger ”höckt”.

– Det har stor betydelse för att vi ska få upp läsflytet: Om man ska läsa textremsan på tv så hinner man inte ljuda bokstav för bokstav, utan man måste använda betydelsedelarna som bas. Men i Sverige är det få lärare som undervisar sina elever om sådana praktiska lässtrategier.

Christina Hellman, Stockholms universitet

Jämför Mats Myrberg att lärarnas praktiska yrkesskicklighet och förmåga att hitta texter med personlig relevans för eleverna är avgörande.

Det var en av slutsatserna i det så kallade konsensusprojektet från början av 2000-talet, där man undersökte vad forskare av olika skolor faktiskt var överens om.

– Vilken metodskola man fö-

reträder har mindre betydelse. Den duktiga läraren har ett helt register med metoder och kan arbeta med olika elever, beroende på deras förutsättningar, säger han.

I SIN litteraturöversikt från 2014 konstaterade Statens beredning för medicinsk utvärdering också att inte ett enda av de drygt 50 olika dyslexitester som användes i svenska skolor var vetenskapligt utvärderat.

Här tycker Christina Hellman att Skolverket borde utvärdera och utfärda rekommendationer om de screening- och diagnosinstrument som används, i stället för att lämpa över hela ansvaret på marknad.

– Det finns evidensbaserade testinstrument, men många skolor använder dem inte. Jag tycker att det är märkligt att en så viktig del av skolarbetet överlämnas till privata aktörer, →

Dyslexins biologiska bas

De biologiska mekanismerna bakom dyslexi är ännu oklara. Någon enskild gen som kan förklara dess uppkomst finns inte. Däremot har forskarna identifierat ett tjugotal riskgener.

Mer än hälften har upptäckts av professor Juha Kere vid Karolinska institutet. Hans forskargrupp har visat att flera av dem påverkar små utskott på nervcellerna, som har betydelse för hjärnans signalsystem. Antagligen handlar det om flera sorters genetiskt inflytande, som på olika sätt påverkar ordavkodning och förståelse. Det gör dyslexi till en funktionsnedsättning som varierar i grad, inte en sjukdom man har eller inte har.

Forskarna hoppas att den genetiska kunskapen på sikt ska leda till lättare upptäckt och bättre behandling vid dyslexi.

säger Christina Hellman.

En av dem som försöker införa mer forskningsbaserade tester är Anna Fouganthine, som är kursledare på utbild-

Bornholmsmodellen

I den kända Bornholmsstudien från 1980-talet visade psykologiprofessorn Ingvar Lundberg att det går att utveckla barns fonologiska medvetenhet med hjälp av språklekar i förskoleklassen, till exempel genom att lyssna efter ljud och leka med rim och ramsor. Programmet ledde till en normal läs- och skrivutveckling för fyra av fem barn med risk för dyslexi.

ningsföretaget Inläsningstjänst och lektor i pedagogik på Linnéuniversitetet. Tillsammans med Christer Jacobson har hon skapat appen Fonologia, som gör det möjligt att undersöka den fonologiska förmågan hos 8-åringar till vuxna, normerat utifrån ett svenskt genomsnitt.

APPEN BYGGER PÅ tester som hon själv använde i sin avhandling från 2012, där hon undersökte hur barn med dyslexi födda 1980 hade klarat sig i det svenska utbildnings-systemet. Resultatet var nedslående: Stödinsatserna i skolan verkade inte ha haft någon effekt alls.

– Det största problemet var att barnen inte blev uppmärksammade. De hade det svårt, men de fick inte någon förklaring till varför de hade det svårt, säger hon.

I dag menar Anna Fouganthine att skolorna har blivit bättre på att uppmärksamma problemet, men att åtgärderna fortfarande brister. Det handlar inte bara om lästråningen – lärarna måste också bli bättre på att använda visuellt stöd och assisterande tekniker, så att de barn som inte övervinner sina läs- och skrivsvårigheter ändå klarar skolan.

– Dyslektiska barn är ofta visuellt begåvade och kan tolka

mycket utifrån bilder. På universitetet har föreläsningarna nästan alltid stöd av figurer och diagram, men så är det inte i grundskolan, säger hon.

Enligt Anna Fouganthine är det avgörande att den assisterande tekniken kommer in tidigt och som en naturlig del av undervisningen.

Det ska vara lika accepterat att lära sig genom att lyssna som genom att läsa – det viktiga är att barnen lär sig.

– Barnen måste få lyckas för att behålla motivationen, annars blir det en negativ spiral.

Det sämsta skolan kan göra är att döda glädjen att lära sig. Det är det första som vi måste stoppa.

I GRUND OCH botten handlar det om att se de enskilda eleverna bakom gruppen, menar hon. Tyst läsning gynnar till exempel de barn som redan kan läsa, men inte dem som fortfarande tragglar med alfabetet.

– Det är viktigt att läraren är med och korrigerar när eleverna läser, så att de inte sitter själva och gissar. Då kan de befästa en ineffektiv lässtrategi i tidiga år, som är mycket svårt att lära om senare.

På senare år tycker Anna Fouganthine att dyslexi har hamnat lite i skymundan bakom bokstavsdiagnoser och andra problem, trots att det är en av våra vanligaste funktionsnedsättningar. Hon tycker också att en för stor del av den pedagogiska forskningen handlar om att problematisera specialpedagogiken i ett

filosofiskt perspektiv i stället för att ta reda på vad som hjälper barnen.

Själv tror hon att det är ett arv från 1970- och 1980-talen, då många debattörer hävdade att alla läs- och skrivsvårigheter var pedagogikens fel – trots att det starka inslaget av ärftlighet har varit känt i mer än 60 år.

Anna Fouganthine, lektor i pedagogik Linnéuniversitetet

I SIN KUNSKAPSÖVERSIKT

från 2007 varnade Mats Myrberg för de många missuppfattningar som omger dyslexi, och i dag tror han att den gamla myten om att

läs- och skrivsvårigheter saknar biologiska förklaringar kan få nytt liv på grund av boken *The dyslexia debate* från 2014, där den välrenommerade psykologen Elena Grigorenko vill avskaffa dyslexi som begrepp.

– Men det hon säger är inte att svårigheterna saknar biologisk bas, utan att begreppet dyslexi är överflödigt, eftersom det inte finns någon tydlig gräns mellan dyslexi och andra läs- och skrivproblem. Det har hon helt rätt i: Läs- och skrivsvårigheter är inte en sjukdom, utan en funktionsnedsättning som beror på både arv och miljö. ● →

Läs mer:

Measures that matter. Facilitating literacy through targeted instruction and assistive technology, avhandling, Thomas Nordström, Linnéuniversitetet 2018.

Dyslexi genom livet. Ett utvecklingsperspektiv på läs- och skrivsvårigheter, avhandling, Anna Fouganthine, Stockholms universitet 2012.

The use of interventions for promoting reading development among struggling readers, avhandling, Linda Fälth, Linnéuniversitetet 2013.

”Det sämsta skolan kan göra är att döda glädjen att lära sig – det måste vi stoppa”

FOTO: SVENSKA DYSLEXIFÖRENINGEN

Jenny Edvardsson hjälper eleverna på Fordons- och transportprogrammet att hitta böcker som passar, genom enkäter om vilka serier och dataspel de gillar.

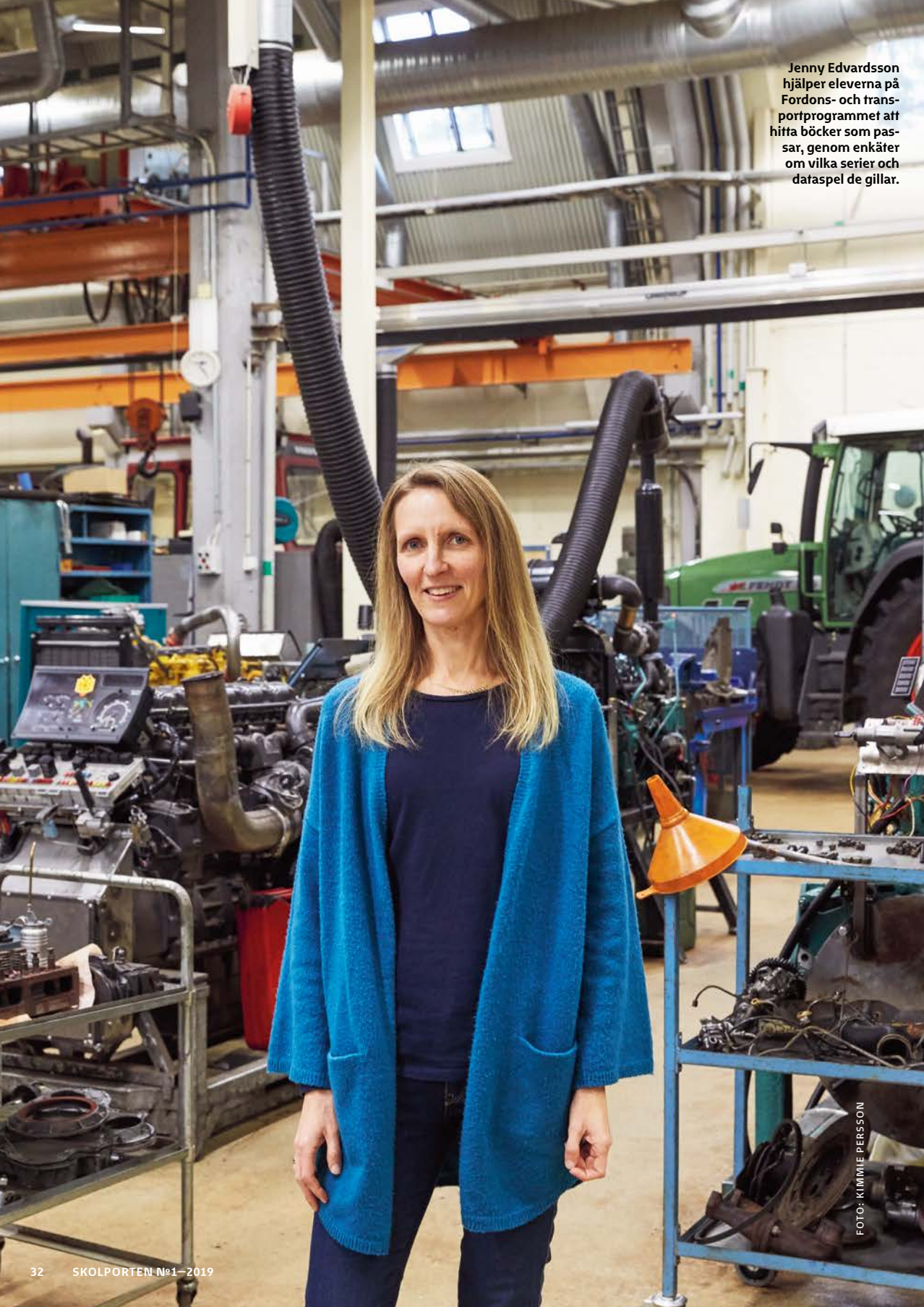

FOTO: KIMMIE PERSSON

KRISTIANSTAD

”Nu är det läsning som gäller”

På Wendesgymnasiet får eleverna läsa en stund varje dag för att förbättra sin läsförståelse och bli stimulerade till vidare läsning.

Under skoldagens första tjuugo minuter sätter sig alla elever på Fordons- och transportprogrammet och läser, oavsett om de befinner sig på en svensk-, matematik- eller idrottslektion. Deras lärare gör likadant.

– Vi vill visa att nu är det läsning som gäller. Det är viktigt att vara en förebild och markera att läsningen är viktig, säger svensk- och historieläraren Jenny Edvardsson.

ETTORNÄ LÄSER skönlitteratur, medan tvåorna och treorna även får välja facktexter: historieböcker, körkortsteori eller en tidningsartikel. Huvudsaken är att de tycker att det är roligt.

– Även om de väljer en enkel gangsterbok så tycker jag att det är väldigt bra. Sedan kan jag lyfta in andra texter i undervisningen, som inte bara handlar om att ge sig hän i en fantasyvärld, säger Jenny Edvardsson.

För att hitta rätt i bokdjungeln får alla elever fylla i digitala enkäter om vilka böcker, tv-

serier eller dataspel de gillar. Utifrån dem letar Jenny Edvardsson fram matchande böcker med hjälp av skolbibliotekarien.

– I början av terminen besöker vi också biblioteket. Bibliotekarien ger en bok till varje elev och berättar varför vi har valt just den.

Efter lässtunden går Jenny Edvardsson runt och frågar eleverna vad de tycker om texterna. Det gör det också lättare för henne att hitta rätt böcker i fortsättningen. Men eleverna slipper redovisa det de har läst.

– Tanken är att läsningen ska kännas personlig. Om eleverna måste skriva en uppsats när de är klara kanske de inte ens vill läsa ut boken.

DE SENASTE TRE åren har skolan provat den dagliga lässtunden under fyra eller fem veckor på höstterminen. Responsen har varit väldigt god, så i år kommer den att få vara kvar under hela läsåret.

Idén uppstod tack vare Läslyftet, som fick lärarna och rektor att intressera sig för nya sätt att jobba med läsning. Men den är också ett sätt att möta elevernas behov – många är pojkar som kommer från studie-

ovana hem, och flera av dem har läs- och skrivsvårigheter.

De som har svårt med läsningen kan välja att lyssna på böckerna via appen Legimus, där de samtidigt kan följa med i texten på sin mobil eller dator. På så sätt får de ändå träna läsförståelse och lära sig nya ord.

– Det blir en läsövning även om det är en talbok. Och det blir en positiv efterklang för alla: ”Shit, jag lyckades läsa ut en hel bok!”

Jenny Edvardsson hoppas att lässtunden ska leda till att eleverna läser mer på fritiden. För att öka intresset ytterligare ordnar hon dessutom författarbesök via Författarcentrum på de vanliga svensklektionerna.

PÅ SÅ SÄTT hoppas hon kompensera för en hemmiljö där läsning kanske inte står så högt i kurs. Hon pekar på en kunskapsöversikt av Kulturrådet, som visar att fritidsläsning kan påverka studieresultat mer än föräldrarnas utbildningsnivå. Det leder i sin tur till bättre utbildning och jobb.

– Elever som aldrig blir läsare hamnar lätt i utanförskap. Oavsett om du ska bli lastbilschaufför eller läkare så behöver du läsa många olika typer av texter, säger Jenny Edvardsson. ●

JENNYS BÄSTA TIPS FÖR LÄSLUST:

- Matcha elever med böcker
- Skolledaren måste ge läsningen tid och utrymme
- Samarbeta med skolbibliotekarien

KATRINEHOLM

”Eleverna blir mer självständiga”

Barnen på Skogsborgsskolan får intensivträning med avkodning i årskurs 1–3, vilket gör att färre elever behöver hjälp senare.

Efter en genomgången kurs om dyslexi fick specialläraren Carina Ryttare och specialpedagogen Anette Göransson, som nu är biträdande rektor, ledningen på Skogsborgsskolan att sätta av mer resurser för tidiga insatser.

– Vi såg att många elever hade problem. För att höja resultaten och stötta eleverna så att de skulle bli självständiga redan på lågstadiet, insåg vi att vi var tvungna att tänka om, säger Anette Göransson.

Resultatet blev ett specialteam med två speciallärare och en lärare i svenska som andraspråk, som intensivtränar barn med fonologiska svårigheter under ett antal veckor varje år i årskurs 1–3.

UNDER TRÄNINGSPERIODEN träffar Carina Ryttare sin grupp på fyra elever så gott som dagligen. Eleverna får cirkulera mellan digitala avkodnings- och läsförståelseövningar och individuell träning med läraren.

– De kommer tillsammans som ett gäng, även om vi också tränar en och en. De ska inte behöva känna att de är ensamma, säger hon.

För att göra träningen roligare brukar de avsluta passen med att spela sällskapsspel som har anknytning till läsning, rim och minne. Lärarna försöker också få eleverna att känna sig delaktiga genom att förklara syftet med övningarna.

– Det är ingen som tycker att det är jobbigt att gå ifrån. Det är nästan tvärtom: Alla barnen i klassrummet vill följa med ut, säger Carina Ryttare.

INSATSERNA BÖRJAR redan i förskoleklassen, där alla barn får träna ljudlekar enligt Bornholmsmodellen. Efter tester av deras fonologiska förmåga i februari träder specialteamet in och hjälper de svagaste barnen. Även de starkaste barnen får extra utmaningar för att de inte ska tröttna.

Från och med ettan görs också tester i stavning och läsförståelse enligt en kommungemensam handlingsplan. Resultaten sparas och används till att följa eleverna för att kunna ge dem en bättre undervisning.

– Vi i teamet analyserar test- och träningsresultaten varje

vecka, för att se om vi behöver ändra på något. Om det är någon som faller i testerna så frågar vi oss direkt vad som har hänt, säger Carina Ryttare.

Alla elever i kommunen har dessutom en egen iPad med appar för skrivhjälp och inlästa läromedel. Tanken är att barnen ska lära sig att använda tekniken tidigt och betrakta den som ett normalt inslag i undervisningen.

– Det gör eleverna mer självständiga. Är man dyslektiker behöver man träna mycket mer, men hjälpmedlen underlättar träningen och hjälper barnen att utveckla lässtrategier, säger Anette Göransson.

Om en elev inte klarar sig på egen hand i slutet av trean gör teamet en ansökan om en läs- och skrivutredning hos den centrala elevhälsan. Men tack vare de tidiga insatserna hoppas teamet att de barnen ska bli färre.

VID SIDAN AV intensivträningen förser specialteamet de vanliga lärarna med material och tips om vilka områden barnen behöver öva mer på. Det gör att färre elever har behov av insatserna redan på lågstadiet.

Trots det skulle Carina Ryttare vilja att även barn med en mer normal läsutveckling fick chansen att vara med.

– Då kanske de skulle skjuta i höjden ännu mer. Förhoppningen är att vi ska kunna göra det några veckor i framtiden. ●

ANETTES OCH CARINAS TIPS:

- Satsa på tidig intensiv träning
- Övningarna ska vara roliga och utmanande för barnen
- Se till att eleverna blir självständiga med sina hjälpmedel

Carina Ryttare och Anette Göransson på Skogsborgsskolan i Katrineholm har sett till att elever med fonologiska svårigheter får extra hjälp redan i årskurs 1.

FOTO: NICLAS FÅS TH